

ŞEYYAD HAMZA'NIN DOĞU TÜRKÇESİNE YAKLAŞAN MANZUMESİ

MECDUT MANSUROĞLU

Şeyyad Hamza'nın dil bakımından öteki manzumelerinden ayrılan bir manzumesi de Doğu türkçesi ile karışık olarak vasıflandırılarak 1946 da tarafımdan yayınlanmış olanıdır¹. Manzume bundan bir müddet önce İstanbul'da bulunduktan sonra ortadan kaybolan Ömer b. Mezid'e ait *Mecmuatü 'n-nezair*'in Kilisli Rifat Bilge kaleminden çıkmış dikkatli bir kopyesine dayanmakta idi. Daha sonra C. S. Mundy tarafından Londra'da bulunan bu yazmanın veya belki başka bir nushasının (S.O.A.S. 27, 689) aynı zat tarafından tavsifi yapılmıştır². Yazar aynı zamanda içindeki Şeyyad Hamza manzumesinin bir fotokopyesini bana vermek lûtfunda bulunmuştu. Bu sayede sözü geçen manzumeyi daha emin bir surette işlemek imkânı elde edilebilmiştir.

Şeyyad Hamza'nın eldeki öteki kısa manzumeleri gibi bir gazel olan bu eseri de içinde bulundurduğu arapça ve farsça unsur ve ibarelerle şairimize ait olduğunu anlatacak karakterdedir. Şeyyad Hamza'da farsça ibarelere ilk olarak burada rastlamaktayız. Bu da gazelin konusu dolayısıyla olsa gerektir. Gerçekten gazel şairimizin şimdiye kadar bilinen dinî-sofiyane manzumeleri gibi halk için yazılmış basit didaktik bir şey olmayıp remzî karakterdeki Türk klâssik tasavvuf şiirinin ileri bir örneğini vermektedir. Beyitlerin anlaşılması ve aralarındaki insicamın tayini kolay değildir. Prof. Dr. A. N. Tarlan'ın değerli yardımları olmasa idi, manzumeyi bu şekilde anlayamayacağımı ayrıca kaydetmek isterim. Gazel bu vasfı ile şimdiki halde yalnız Anadolu bölgesinin değil, bütün Türk edebiyatında bu çığırın ilk olgun mahsulüdür. Kopye edilişi de daha dikkatli olduğundan nazım tekniği son

¹ Türk Dili —Belleten III (1946), 29—16. Şeyyad Hamza ve şimdiye kadar elde edilen eserleri için M. Mansuroğlu, *Şeyyad Hamza'nın beş yeni manzumesi* : Oriens. X da çıkacak yazıya bk.

² Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XII (1948), 534—536.

bulunan manzumelerinde¹ olduğu kadar bozuk değildir. Bu hali ile gazel gerek dış, gerekse iç bakımından oldukça ileri bir sanat ifadesi sayılabilir.

Ancak bütün bunlar yanında manzumenin bizi asıl ilgilendiren tarafı dilidir. Burada eski Anadolu türkçesi özellikleri yanında Doğu türkçesinde bulunan söz ve şekiller görülür. Bu sebeptendir ki, gazel ilk yayınlandığı zaman “Doğu türkçesi ile karışık” olarak vasıflandırılmış, buna sebep olarak da o zamanki Anadolu’da Oğuzlardan başka Türk zümrelerinin bulunması gösterilmişti. Ancak arada eski Anadolu türkçesinde böyle karışık bir dille yazılmış mahsullerin umduğumuzdan fazla olduğu anlaşılmıştır. Bunlar arasında şimdiki bilgimizle Mevlâna Celâleddin Rumî’ye ait manzumelerin bir kısmını², C. Brockelmann’ın işlediği Yusuf Kıssası’nı³, İ. H. Ertaylan tarafından yayınlanan ve S. Buluç tarafından işlenen *Behcetü’l-hadâik fî mev’izeti ’l-halâik*⁴ ve nihayet M. Ergin tarafından Bursa’da keşfedilip de Doğu türkçesi olarak vasıflandırılan *Şerhü’l-menar*’ı⁵ anmamız gerekir. Sayıları gittikçe artan bu çeşit eski Anadolu türkçesi ve civarı eserlerini ayrı bir kategori sayacak yerde Anadolu’ya da geçtiği bugün artık anlaşılmış olan eski Türk yazı dilinin kahntıları olarak kabul etmek daha yerinde olmalı⁶. Böylece şimdiye kadar XV. yüzyılda Ana-

¹ I. notta Oriens yazısındaki manzumeler ve daha az bir nisbette M. Mansuroğlu, *Drei Gedichte Şayyâd Hamza’s*: UAJb. XXVI (1954), 78—89 da yayınlanan manzumeleri. Bu sonuncuların fotokopyeleri için Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi VII (1956), 108. s. v.dd. tıpkı basıma bk.

² M. Mansuroğlu, *Calâladdîn Rûmî’s türkische Verse*: UAJb. XXIV (1952), 106—115 ve *Mevlâna Celâleddin Rumî’de türkçe beyit ve ibareler*: Türk Dili Araştırmaları Yılığ—Belleten 1954, 207—220 bk.

³ *‘Alî’s Qışsa’i Jüsuf, der älteste Vorläufer der osmanischen Literatur*, Berlin 1917.

⁴ İ. H. Ertaylan, *VII. / XIII. asra ait çok değerli bir Türk âili yadigârı, Behcet ül-hadaik fî mev’izet ül-halaik*: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi III (1939), 275—294; S. Buluç, *Eski bir Türk dili yadigârı Behâce ’l-hadâ’ik fî mev’izetü ’l-halâik*: aynı dergi VI (1954), 119—131; aynı yazarın çevri yazısı ve tıpkı basım ile örnekler: aynı dergi V (1955), 17 — 44.

⁵ *Bursa kitaplıklarındaki türkçe yazmalar arasında*: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (1950), 120—121. Yazmanın dil özellikleri hakkında çıkacak olan V. Türk Tarih Kongresi Zabıtları’ndaki tebliğine bk.

⁶ Eski Anadolu türkçesi yazı sistemi ile de desteklenen bu görüşün tafsilâtı için M. Mansuroğlu, *Anadolu’da Türk dili ve edebiyatının başlama ve gelişmesi*: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi IV (1951), 220—221, 224—226, 228; yeni tanıklarla kuvvetlendirilmiş ve ingilizce olarak: Oriens VII (1954), 255 — 256, 259—261, 263.

dolu'da Nevaî tesiri ile moda olduğu kabul edilen çağatayca yazmayı, kısmen olsun, eski bir geleneğin devamı olarak anlamak gerekecektir. Başka sözlerle, Nevaî ile Doğu türkçesini tanımak yerine ortak bir edebî gelenek dolayısıyla Nevaî'nin Anadolu'da yadırganmadığı ileri sürülebilir.

Bundan önce tarafımdan metnin aslı elde bulunmadan ve bazı eksiklerle yayınlanıp işlenen manzume burada daha tam olarak verilmeğe ve işlenmeğe çalışılmıştır. Böylece metin tıpkı basım halinde verildikten sonra son bilgilere göre okunuş denemesi yapılmış ve bu sırada mana ve zamanın gerektirdiği değişiklikler yapılarak aslı yazılışa satır altında işaret edilmiştir. Bu arada ı harfi veya , harekesi ile yazıldığı halde bugünkü Türkiye türkçesinde e söylenen ünlüler kapalı e (é) olarak kabul edilmiş ve metnin daha iyi anlaşılması için noktalama işaretleri ile büyük harf kullanılmıştır. Türk yazı tarihi kadar Türk yazı dilinin gelişmesi bakımından ip uçları vermek dolayısıyla ayrıca yazılış özellikleri gösterilmiştir. Açıklamalarda bilhassa eski Anadolu türkçesi için bile yabancı sayılabilecek şekiller üzerinde durularak bunların, dağınık olarak olsun, eski Anadolu türkçesine dil yadigârlarında hattâ bugünkü Anadolu'da görüldüğü gösterilmek istenmiştir. Nihayet eski Anadolu türkçesi gramer çalışmalarını kolaylaştırmak maksadiyle bir şekiller dizini yapıldığı gibi tereddüt ve karışıklığı önlemek isteği ile incelemede kullanılan türkçe terimlerin ingilizce karşılıkları da verilmiştir.

دَدَم قَدِيهٔ فَلْدَارِكْ نَه شَاخِ اَوْخَشَرَّعَجِبْ بَعْدَهٔ
دِي سَرُوکْ دِي پَانْدَن بَكَا بَر مَر کِم هُو هُو
خَطکْ اَنْزَلْ يِرَاسِنْدَهٔ خِصْر دَنْجِسْتَهٔ حَيَوَان
دِي لَب بُوِيهٔ اَنْزَن حَكِيم اَنْغَلِ الْکَوْر يُو

نِظْمِ شِيَا دُجَمَرَهٔ

اَلْمَرْتَقَلَمْ اَيَا خَانْمَرَهٔ صَرْتَرَمَنْ نَه بُولَزْ اَعُو
كَجَلَبْ اَوْزْمَهٔ سَا فِي نَه مَوْخَهٔ يُوئَدْرَهٔ اَعُو
بِكِنْ كَلِي اِنْجِيلِدْ مَكَا سَفَرْتِنْ تِيَزْ بِيْرَكِي
خَمْ عَشِقِنْدَهٔ چِرْغَمَنْ زَهْرِيْدْ بُولَسَهٔ يِنْدَهٔ اَعُو
نَه يَوْلَقْ طِيلِدِي بَهْرَهٔ مِيْنِ عَشِقْتْ شِلَانْتِنْدَهٔ
اِچْرَدِي قَهْوَهٔ اَهٗ قَبَلَرْ بِيْرَدِي عَضَهٔ وَ قَتِيْعُو

بَلَقْتُمْ عَشَقًا مَوْجِهَ حُرُطَلَمِ رُوَيْسِرَ كَوْنَدَ
 مَرَّ كَوَيْدِ كِه بَر غَلِ هَر چِه كَمَن سَخِيه بَارِدِ كُو
 سَحْرَه بَر مَقَالِ اَنْلَانِ چِر دِي اَوْلِ مَكَا مَرَّ حُو
 مَقَطَرَاتِ تُوْنِدَن تَزَرِي مُشَكِه كُلِ بُو
 كِرْدِي دُر لَوِ اَطْلَسِي مِرْدِي بَر اَبُو مَازِي
 سَمُو زِي بَر كِه بَاشِنْدَه دَمَرِ بَر كَرْدِ مَرَّ عَفُو
 شُو دِ طَوْرِي بَلَعِي مَن لِمِ تَشَمِدَن مَازِي بُو لَاقِرْدِ
 مَن اَو كِي كَبَّ بِيكِ وَصِفَن دِي اَوْلِ مَازِي مَعِي
 شِيَا دِ حَمْرِيكِ لِكَلِي مَن كِ زُلْفَكِ مَآ عِنْدَه
 سِجَكِ اَوْ جِنْدَه رَفْضِ اُورْدَنَه حَاجِنْدَه اَكَا جِنْدَه
 دَن مِ يَوْمِ الْعَرَضَانِ مَيُونُو نَلَجِيَا تَنْدَه

بِرِّتْغَانِ حُصُونِ مَمَّ بِيكِ بِلَهَ بِيَرِ عُو

نظير نامونچي

چَن كَمِ شَانَه اَفَرَنْدَكِ چَقَرِ مَوَلِ عَسْرِيْنِ كَسُو

كَلَلِكِ عَشِيْقِ اُو دِنْدَكِ اَرِيْبِ دَسْرِ اَو لَزْمُو

سِيْجَكِ لَوْ حِيْرِيْزَكِ دَرِ حِيْنِ تَعَالَى اَللهِ كَرَنْدِيْزِيْر

بُوْنَه زِيَا خَطِرْتَرِ دُرُ كِهَمِ زِيَنْكِيْنِ مَمَّ خُوْشِ بُدُو

بَسْرِيُوْنِيْدَه طَافْتِيْفِ قَتْنِكِ مَحْرَابِيْنَه وَرَمُو

مَلِيْكَ سِيْجَه كَا هِيْدِيْدِ فِكْرِيْ وَ اَرِيْبِيْه شُوْلِ اَبْرُو

كُزَلِ بَرِيْمَرَلَه اَبِيْ فَلَكَدِه اَيْنِكِ تَخَشْرِ اِنْدِي

لَسْتِ وَ هَمِيْلَه چَاغِيْزِيْ دَكَلْدِيْدِيْدِ اَلْاَسُو

كِيْ كَلَشْتِه لِحْمَاغِه چَا بَا وَ نَسِيْمِ اَسْدِي

2. Metnin okunuşu

Vezni: Hezec: ◡ --- / ◡ --- / ◡ --- / ◡ ---

1. *Alam ta'lam eyā ḥanum, ne Sart er men, ne bularġu,*
Güçeklep özüme sākī ne munça yutdurur aġu?
2. Yiñen gelgey, ayaḥçılar maña saġraknı tīz bergey;
Ḥanum 'ışkında çırġar men, zehir pür bolsa yan daġu.
3. Ne yavlaḳ toyladı hierüñ mini 'ışkuñ şöleninde,
İçürdi ḳahr ile ḳanlar, yedürdi ġuşsa u ḳayġu.
4. *Biguftam 'ışkuña: "Munça çü zılm u zūr pürgündür?"*
Marā ġüyad, ki: "Bargıl! Har çı kamat, saḥça bārad ġü!"
5. Sehergeh bir Moġal oġlan çapardı ol maña ḳarşu,
Mu'aṭṭar atı tozından tozardı müşk ile ġül-bū.
6. Geyürdi dürlü atlasnı, minürdi bir eyü tāzī,
Samūrlu börki başında, dutardı bir ġözel ḳırġu.
7. Şu deñlü yıġlaġay men, kim yaşımdan saz yola ḳırlar.
Ben öġiçek böyük vaşın deġey ol sazdaġı ḳarġu.
8. Şeyādu Ḥamzanuñ ġöñli sinüñ zülfüñ semā'ında
Saçuñ uçında raḳs urur, ne ḥācetdür aña çalġu?
9. Duram yavma 'l-'araşātda yamūtünlar ḥayātında,
Yaratġanum ḥuzūrında ḳılam sinüñ bile yarġu.

¹ güçeklep: güceklep. munça: munca. 3. mini: meni. 4. munça: munca. saḥça: saḥca. 7. öġiçek: ögicek. 8. sinüñ: senüñ. uçında: ucında.

3. Yazılış özellikleri

C. S. Mundy'ye göre 840/1436 da tertip edildiğini kabul edebileceğimiz mecmuadaki manzumenin yazılış özellikleri şöyle toplanabilir:

Türkçe sözlerde aruz vezni kalıplarına uyularak ünlü harfleri ya yazılmış veya yazılmamıştır. Bunun istisnaları nisbeten azdır: اوزمه *özüme* 1, مونجه *munça* 1, 4, مغال *Moğal* 5, يولا *yola* 7, بله *bile* 9.

Kalın grupta şu türkçe sözler d- د ile yazılmış ve çevri yazıda bunlarda yumuşak okunuş tercih edilmiştir : داغو *dağu* 2, دتردی *dutardı* 6, درم *duram* 9. Öte yandan ط veya ت ile yazılan t'ler bu sözlerin başka eski Anadolu türkçesi metinlerinde de hemen her zaman sert ünsüzü temsil eden harflerle başlaması dolayısıyla çevri yazıda sert olarak gösterilmiştir : طليدى *toyladı* 3, توز *toz* 5. İnce grup türkçe sözlerde ise başta sadece d- vardır.

Türkçe sözlerde kalın ses gruplarında s sesi için ص harfi yerine س kullanılmıştır: سغرقن *sağraknı* 2, سخچه *sağça* 4, ساز *saz* 7, سچك *saçuñ* 8 ; fakat : صرت *Sart* 1.

Türkçe sözlerde ç sesi için bazan چ , bazen de ج harfi kullanılmıştır: ايخچيلار *ayağçılar* 2, چرغر *çırğar* 2, اچردى *içürdi* 3, چپردى *çapardı* 5, سچك *saçuñ* 8, چالغو *çalgu* 8; گؤچك *güçeklep* 1, مونجه *munça* 1, 4, سخچه *sağça* 4, اوگيچك *ögiçek* 7, اوچنده *uçında* 8.

ñ için yalnız ك kullanılmıştır : يينئ *yineñ* 2, مكا *maña* 2, 5, هجرک *hicriñ* 3, عشقك *işkuñ* 3, عشقكا *işkuña* 4, دكلو *deñlü*, 7, حمزنك *Hamzanuñ* 8, ككلى *göñli* 8, سينك *sinüñ* 8, 9, زلفك *zülfüñ* 8, سچك *saçuñ* 8, اكا *aña* 8.

Şairimizin adı ۵ siz yazılmıştır: حمزنك *Hamzanuñ* 8.

u bir kere hareke ile gösterilmiştir : ظلم زور *zulm u zür* 4.

Şu sözler bitiştirilmiştir : صرت *Sart* er 1, ile edatı: قهرله *kahr* ile 3, مشكله *müşk* ile 5.

4. Açıklamalar

1. *alam ta'lam* (arapça) “bilmiyor musun?”

1. *Sart* “Sart; tacir”. Eski Anadolu türkçesinin başka metinlerinde bu söze rastlamadım. Bilgime göre en eski kullanılışı Kâşgarî'dedir: “tacir, tecimen, satıcı”. Söz hakkında daha tam bilgi için TL bk. Buna göre bu söz çağataycada ve Azerî türkçesinde vardır. Mamafih Anadolu ağızlarında da “tüccar” manasında tesbit edilmiştir: SDD.

1. *men* “-im”. Takip eden geniz ünsüzü sebebi ile *m-* eski Anadolu türkçesinde yaygın olmamakla birlikte vardır: *men* CR VI 1, QJ 8. §, ST 175, DK, KB 607: 4, AA 9, F 153; başka sözlerde: *miñ* “bin” BH 188, *meñze-* “benzemek” ST 175, *mundağ* “bunun gibi” QJ 19. §, *manla-* “bağırarak, haykırmak” DK. *men*'in eski Anadolu türkçesinde I. teklik alâmeti eki olarak kullanılması için ŞH: O V 2. *dégülem* bk. Metnimizde: *men* 2, 7, *mini* “beni” 3, *maña* “bana” 2, 5, *munça* “bunca” 1, 4.

1. *bularğu* “fitneci”. Bu söze eski Anadolu türkçesinde şimdiye kadar rastlanılmamıştır. *-ğu, -gü* ekininin işi göreni bildirmesi için M. Mansuroğlu, *Türkçede -ğu ekinin fonksiyonları*: Türkiyat Mecm. X (1953), 344 bk.

1. *hanum* “hanım, hükümdarım”. Tanrı kastedilmektedir. Eski Anadolu türkçesi metinlerinde bu sözden başka Tanrı için *şâh, pâdişâh, paşa* tabirleri de kullanılır. Bağlayıcı ünlü *-u-*'nun yuvarlaklığı için ŞH: O I 3. *çağrışubanı* bk.

1. *güçeklep* “zorlayıp”. Aynı manada: *gücemle-* “contraindre par la force” KD 126, “icbar ve ısrar etmek” İH. Eski Anadolu türkçesinde bağlayıcı ünlü *-p* zarf-fiil ekinin artık bir parçası sayılabilecek duruma gelmekle birlikte aksi örnekler de henüz görülür: *oku-p* “okuyup” D 6: 2, *ağla-p* “ağlayıp” QJ 58. §, *öde-p* “ödeyip” BH 130, *bağla-p* “bağlayıp” AA 19, *yörü-p* “yürüyüp” AP 54.

1. *özüme* “kendime”. Eski Anadolu türkçesinde dönüşlülük zamiri olarak daha çok *gendü* kullanılmakla birlikte *öz* de oldukça yaygındır: YZ 56 : 15, SV V 8, D 4: 1, DK, SN 218 : 14, KB 23: 1, AH 47, VN 7: 25, ŞD 57: 2, AP 67, KO 235: 9.

1. *ağu* “zehir”. Eski Anadolu türkçesinde kullanılan bir sözdür: KD 99, VN 9: 40, EN. Anadolu ağızlarında da vardır: *ağu* Caf. V 261, IX 217, *ağı* Caf. 221.

2. *yiñen* “pek, çok, sık”. Eski Anadolu türkçesinde daha çok *iñen* şeklinde görülen bu söz için ŞH: O II 9. *iñen* bk. *y-* katmalı kullanılışları da vardır: DE 65, ŞD 20: 1, KO 294: 17.

2. *gelgey* “gelsin”. Eski Anadolu türkçesinin pek tammadığı *-ğay*, *-gey* dilek-gelecek zaman eki metnimizde oldukça boldur. Aynı şekli bazı başka eski Anadolu türkçesi metinlerinde de görebilmekteyiz: *bolğay* “olacak, olsun” CR VIII 1, AP 47, *tutmağay* “tutmayacak” KB 588: 1. Ancak başka eski Anadolu türkçesi metinlerinde olduğu gibi metnimizde de karşılığı olan *-a*, *-e* kullanılışı yaygındır (bu ekler hakkında da tam bilgi için M. Mansuroğlu, Türkçede *-ğay*, *-gey* eki ve türemeleri: J. Deny Armağanı’nda çıkacak yazı bk.).

2. *ayağçı* “saki”. *ayağ* sözünün “kadeh” manasında kullanılışı için AO 142, PK 78, EN bk. Anadolu ağızlarında da vardır: SDD. *keç* eski Anadolu türkçesinde çoktur. Metnimizde: *sahça* 4.

2. *maña* “baña”. *m-* için 1. *men* bk.

2. *sağraknı* “büyük kadehi”. Bu söz eski Anadolu türkçesinde oldukça yaygındır: DK, DE 33, KD 144, EN, K *al-sāhira*’de, BK II 92. Anadolu ağızlarında da vardır: SDD. *-nu*, *-ni* yükleme eki *-ı*, *-i* derecesinde yaygın olmamakla birlikte eski Anadolu türkçesi metinlerinde görülür: *hūrī-ni* “hurîyi” SV II 159, *kuş-nı* “kuşu” KB 592: 12, *düş-ni* “rüyayı” QJ 34. §.

2. *bérgey* “versin”. Eski Anadolu türkçesinde *bér-* “vermek”, *bar-* “gitmek, varmak”, *bar* “var” sözlerinde artık *b->v-* olmuştur. Bununla birlikte bazı hallerde *b-* kendini muhafaza etmiştir: *bar-* “gitmek” CR VI 5, *bar* “var” QJ 69. §, *bér-* “vermek” BH 122. Ancak görebildiğim eski Anadolu metinlerinde *bar* sözü hemen bütün *barça* “bütün” kullanılışlarında *b-* iledir (yalnız: *varça* AO 214). Metnimizde: *bar-* “gitmek” 4. *-gey* eki için 2. *gelgey* bk.

2. *hanum* “hanımın, beyimin”. Bağlayıcı ünlü *-u*’nun yuvarlaklığı için 1. *hanum* bk. İlgili ekinin kullanılmaması için ŞH: O I 1. *mü’minler* bk. Metnimizde kullanılmayan öteki ilgi ekleri: *ışkuñ şöleni* “aşkının ziyafeti” 3, *atı tozu* “atının tozu” 5, *zülfüñ semā’ı* “zülfinün semai” 8, *saçuñ ucu* “saçının ucu” 8, *yamütünler hayâtı* “ölüler diriliği” 9, *Yaratganum hužürü* “Yaradanımın önü” 9.

2. *çırğa-* “içki âlemi yapmak, ziyafet çekmek”. Eski Anadolu türkçesinde sözumüz için bir ikinci tanık bulamadım. *çırğa-* “ış u

nişat u bezm etmek, zevk sürmek" SB, *ırğa-* "sieh belustigen, Gastmahl halten" KW. Bu duruma göre fiilin aslı *ırğa-* olmak gerekir; *ırğal* "ziyafet" de bundan türetilmiştir. Metnimizdeki görünüşü y-katması ve bunun ç'ye dönmesi ile olmalıdır.

2. *men* "-ım". *m-* ve *l.* teklik kişi eki olarak kullanılması için *l. men* bk.

2. *bolsa* "olsa". Eski Anadolu türkçesinde *bol-* fiilinin *ol-* şekli yayılmış olmakla birlikte *bol-*'a da rastlanır: CR I 3, YZ 51: 5, QJ 65. §, KB 602: 9, BH 121, MU 135: 6. Anadolu ağızlarında da vardır: SDD. *-sa* burada açıkça gerçeksizlik bildirmektedir.

2. *yan* "kulplu toprak kap". *yan* "cep, kemer, kese" FS 59: 1, *yançuk* "Tasche" AO 177, *yançuk* "yancık, cep, çolak" EN. Anadolu ağızlarında da vardır: *yançuk* "kese, çanta, cüzdan", *yancık* "çoban dağarcığı", *yancağ* "çoban dağarcığı" SDD.

2. *dağı* "dahi, bile". *tağı*'dan çıkmış olan bu sözün eski Anadolu türkçesinde kullanılış çokluklarına göre sıralanmış olarak şu şekilleri vardır: *dağı* Ç 74, SV II 13, YZ 59: 7, DK, KD 30. §1, AH 170, VN 17: 7, QV 118; *dağı* SV I 68, YZ 5: 7, KD 30. §1; *dağı* EN. *dağı* şekline başka bir yerde rastlayamadım. Bundan dolayı metnimizdeki bu görünüşün kafiye zoru ile olduğu kabul edilebilir.

3. *yavlağ* "çok, yaman". Eski Anadolu türkçesinde bu manada epey görülür: YZ 101: 9, AO, 180, AA 28, KD 130, QJ 54, AH 315.

3. *toyla-* "ziyafet çekmek". Eski Anadolu türkçesinde oldukça çok görülen bir söz olup hemen her zaman *t-* iledir: *toyla-* YZ 68:5, DK 351, AA 26, AH 310; fakat *doyla-* AO 161, EN; *toy* "ziyafet" ŞD 60: 3. Anadolu ağızlarında da devam etmektedir: *toyla-* "ihسان etmek", *doyla-* "doyurmak, çok doyurmak" SDD.

3. *hicrũn* "ayrılığın". Bağlayıcı *-ũ-*'nün yuvarlaklığı için *l. hanum* bk.

3. *mini* "beni". *m-* için *l. men* bk.

3. *ıřkuũ* "aşkının". Bağlayıcı *-u-*'nun yuvarlaklığı için ŞH: O I 5. *sinũn* bk. İlgi ekinin kullanılmaması için *2. hanum* bk.

3. *şölen* "büyük ziyafet". Bu söze eski Anadolu türkçesi metinlerinde rastlanır: DK, DE 47. Bir de *şilen* şekli vardır: BK. II 187.

4. *biguftam* (farsça) "dedim".

4. *ıřkuũna* "sevgine". Bağlayıcı *-u-* ünlüsünün yuvarlaklığı için *3. ıřkuũ* bk.

4. *çū* (farsça) “nasıl”

4. *pürgün* (farsça) “çeşit çeşit”.

4. *marā gūyad* (farsça) “bana der”.

4. *barğul* “git”. *b-* için 2. *bergey* bk. *-ğul* için ŞH: O III 17. *qoymağul* bk.

4. *har çi kamat* (farsça) “her ne, ki sana kötüdür: sana kötü olan her şey(i)”.

4. *sahça* “uyanık bir şekilde, zekice, zeyrekçe”. Eski Anadolu türkçesinde: *sak* “dikkatli, kulağı delik” DK. Anadolu ağızlarında: *sak* “uyanık, müteyakkız” SDD. *k∞h* için 2. *ayahçı* bk.

4. *bārad gū* (farsça) “ret ile, reddederek söyle, reddet”.

4. *bir Moğal oğlan* “Moğol bir oğlan”. *bir*’in vasıflama sıfatının önüne getirilmesi için ŞH: O III 10. *bir biçāre mücrim* bk. Metnimizde: *bir eyü tāzi*, *bir güzel kırğu* 6. Buraya kadar gazelde Tanrıya karşı duyulan sevgiden bahsedilmişken şimdi Tanrı tarafından gönderilen bir Moğol gencinden bahsedilmek suretiyle sahneye mecazî aşk çıkmaktadır.

5. *Moğal* “Moğol”. Bu ve buna benzer bazı sözlerde ikinci hecedeki yuvarlak ünlülerin eski Anadolu türkçesinde düz geniş ünlü olmağa başladıkları görülmektedir: *Moğal* SN 26 : 3 (aynı şey Abu Hayyan’da, Caferoğlu yayınlaması, da vardır), *boya-* “boyamak” SD 56 : 5 orta “orta” MU 107 : 11 *dutsak*, *tutsak* “esir” (< **tutsuk*) AO 163, AP 25.

5. *çapar-* “at koşturmak”. Başka eski Anadolu metinlerinde: *çap-* “at sürmek” DK, AH 468, *çapın-* “hücum etmek, saldırmak” DE 53, AH 34.

5. *ol* “o”. Eski Anadolu türkçesinde bu şekil için ŞH: O 5. *ol* bk. Metnimizde bir de 7.

5. *maña* “bana”. *m-* için 1. *men* bk. Vermede kök değişmesi ve kalınlaşması için ŞH: O I, 5. *anuñ* bk.

5. *atı* “atının”. İlgi ekinin kullanılmaması için 2. *hanum* bk.

5. *tozar-* “toz kaldırmak”. Pek fazla olmamakla birlikte Türkiye türkçesinde hâlâ kullanılır: *tozar-* “toz haline girmek, tozlaşmak” TS. *toz* sözünün eski Anadolu türkçesinde daima *t-* ile olması için ŞH: O I 2. *tol-* bk.

6. *dürlü atlas* “incili atlas, murassa atlas”. Eski Anadolu türkçesinde pek çok görülür. Bununla nadide bir elbise kastedilmektedir.

6. *min-* “binmek”. *m-* için 1. *men* bk. Fiilimiz burada vasıtasız tamamlayıcı almaktadır.

6. *bir eyü tâzî* “iyi bir Arap atı”. *bir*'in yeri için 4. *bir Moğal oğlan* bk.

6. *börk* “külâh”. Eski Anadolu türkçesinde vardır: DK, DE 83. Anadolu ağızlarında da vardır: *börk* “kalpak” Caf. 226, “külâh” Caf. IV 267, “küllâh, kalpak” SDD.

6. *bir güzel kırgu* “güzel bir atmaca”. *bir*'in yeri için 4. *bir Moğal oğlan* bk.

6. *gözel* “güzel”. Bilgime göre türkçede sözümlüğün ilk görülüşü metnimizdedir. Etimologyasına göre aslındaki ünlü -ü- değil de -ö-'dür (W. Bang: KSz XVIII, 122, 2. not). XVI. yüzyıla ait Lâtin harfleri ile bir metinde de sözümlüğün *gözel*'dir (J. Németh: Acta Orient. Hung. II, 34). Anadolu ağızlarında da sözümlüğünü bu şekli ile görmekteyiz: Caf. IV 286, V 72, 326. Türkiye türkçesinde -ü- sesi bulundurulmuş aslı ö'leri ü'ye çeviren Rumeli türkçesinin İstanbul türkçesine tesir etmesi dolayısıyla olmalıdır. Aynı şeyi sözlüklerin bildirmemesine rağmen *küfe* “küfe”de de görmekteyiz. Gerçekten bu söz de hemen bütün Anadolu'da *köfe* veya *köfün* (ADD I) şeklinde söylenir. Anadolu ağızlarından bir başka söz: *yöri-* “yürümek” Caf. II 164 > *yörü-* Caf. 263, I 214, II 166, IV 314, V 354, XI 287. Eski Anadolu türkçesinde *gözel* daha fazla *görklü* veya *gökçek* olarak görülür. İkisi bir arada: *gökçekleruñ gözeli* SN 228: 8. Anadolu dışı Türk ağızlarında da pek yaygın olarak kullanılmaz.

6. *kırgu* “atmaca”. Bu söze eski Anadolu türkçesi metinlerinde rastlayamadım. Mamafih Anadolu ağızlarında vardır: *k/ğirgi* “atmaca” SDD.

7. *deñlü* “kadar”. Eski Anadolu türkçesinde *kadâr* yerine yalnız bu söz kullanılır: DK, AO 159, AH 155, ŞD 45: 5, VN 10: 32, QV 118, EN, MU 5: 11.

7. *yığlağay* “ağlayacak(ım), ağlaya(yım)”. *yığla-* eski Anadolu türkçesinde yalnız QJ'da görülebilmıştır: 69. §. Başka taraflarda ve QJ'un bazı yerlerinde *ağla-*'dır. -ğay için 2. *gelgey* bk.

7. *men* “-yım”. *m-* ve 1. teklik kişi alâmeti olarak kullanılması için 1. *men* bk.

7. *yaşumdan* “göz yaşumdan”. Bağlayıcı ünlü -u-'nın yuvarlaklığı için 1. *hanum* bk.

7. *saz* “saz, kamaş”. Eski Anadolu türkçesinde vardır: ŞD 177: 11. Burada çokluk manasındadır. ŞH: O I 10. ‘*Arabuñ*, ‘*Acemüñ* bk.

7. *yola* “yolacak, yolsun”. Eski Anadolu türkçesinde çok kullanılan *-a*, dilek-gelecek zaman eki için 2. *gelgey* bk.

7. *ögiçek* “övuñce”. Eski Anadolu türkçesine has bir zarf-fiil eki olan *-içek* için ŞH: O IV. *susayıçak* bk.

7. *böyük* “büyük”. *bedük*'ün normal yuvarlaşması ile. Anadolu ağızlarında da *-ö-* vardır: *böyük* Caf. II 156, IV 267, *böyüt-* “büyütmek” Caf. IX 225, *böyüden* “(büyüten:) meme emen çocuklara arız olan hıçkırık” SDD. Türkiye türkçesindeki *büyü-* yine İstanbul türkçesine Rumeli türkçesinin tesiri ile meydana gelmiş olmalı (6. *gözel* krş.).

7. *vaşfin* “vasfım”. 3. iyelik ekinden sonra eski Anadolu türkçesinde görülen *-n* yükleme eki için ŞH: O I 7. *ümmetin*.

7. *dé-gey* “diyecek, desin”. *-gey* için 2. *gelgey* bk.

7. *ol* “o”. Eski Anadolu türkçesinde bu şekil için ŞH: O 5. *ol* bk.

7. *sazdağı* “bataklıktaki”. Sözün Anadolu türkçesi dışında böyle bir manası vardır: *saz* “Sumpf” KW, “Morast” Houts. *-ğı* için ŞH: O IV 4. *ağzuñdağı* bk.

7. *ķargu* “kargı kamış”.

8. *sinüñ* “senin”. *sen* çekiminde kök ünlüsünün değişmesi ve *-ü-*'nün yuvarlağı için ŞH: O I 5. bk.

8. *zülfüñ* “zülfünün”. Bağlayıcı ünlü *-ü-*'nün yuvarlaklığı için 3. *ışkuñ*, ilgi ekinin kullanılmaması için 2. *hanum* bk.

8. *saçuñ* “saçının”. Bağlayıcı ünlü *-u-*'nun yuvarlaklığı için 3. *ışkuñ*, ilgi ekinin kullanılmaması için 2. *hanum* bk.

8. *ur-* “vurmak, etmek”. Burada yardımcı fiil durumundadır. Eski Anadolu türkçesinde bu sözün başına henüz *v-* katılmamıştır: *ur-* YZ 70: 13, D 1: 15, DK, AH 166, ŞD 10: 10, MU 126: 9. Anadolu ağızlarında da görülür: *ur-* Caf. IV 310, V 351, *uruş-* “vuruşmak” Caf. II 164.

8. *aña* “ona”. Çekimde kök değişmesi ve araya *-n-* girmesi için ŞH: O I 5. *anuñ* bk.

9. *duram* “durayım”. *-a* için 2. *gelgey* bk.

9. *yavma* 'l-*araşāt* (arapça) “kıyamet günü”.

9. *yamütünlar* “ölüler”. Hayvan gibi madde aşkında ölenler. Arapça çekimli fiilin türkçe bir ad olarak kullanılması için ŞH: O I 8. *mā zāga* 'l-*başar* bk.

9. *hayāt* “dirilik”. Şairimiz madde aşkında ölenlere karşılık gerçek aşk sayesinde ölümü tanımadığını bu sözle bildirmektedir.

9. *Yaratğanum* “Yaradanım”. Burada *-ğan* anlaşılan fiille anlatılan şeyi yapmağı alışıklık haline getiren kimseyi bildirmektir. Gerçi eski Anadolu türkçesi metinlerinde *-an*, *-en* yanında, az da olmakla birlikte, *-ğan*, *-gen* isim-fiil eki görülür: *yazılğan* “ayazılan” KB 601: 8, *işlemegen* “işlemeyen” QJ 56. §, *duğan* BH 130. Ancak bunun yanında mana ve hatta şekilce ayrılan *-ğan*, *-gen* ekine de bir yer ayırmak gerekiyor. Hatta bazı misaller ekimizin aslında *-ağan*, *-egen* olup vurgusuz açık orta hece düşmesi dolayısıyla isim-fiil ekine benzer bir duruma geldiğini anlatacak mahiyettedir: *Yaratğan* “Yaradan, yaratma hasası kendine münhasır olan (Tanrı)” SV I 75, QJ 56. §, SN 167: 8, BH 130, *urğan* “urgan” SN 222:1, *yorğan* “yorgan” SN 222:1 (<*yori-ğan*), *kağığan* “hiddetli” SN 363:3, *kağan* “hiddetli, gazaplı, kükremiş” DK, AH 34 (<*kağığan*), *gömülgen* “bataklık” KD 5. §. Anadolu ağızlarında: *söylegen* “düzgün sözlerle çok söylenen kimse” SDD; Türkiye türkçesinde: *atılğan* “tehlikeden yılmayarak kendini daima ileriye atan”, *çekingen* “her şeyden çekinme huyu olan” TS; *kaçagan* “prompt á la fuite” KD 139; Anadolu ağızlarında: *gülegen* “çok gülen” SDD. (W. Bang, *Monographien zur türkischen Sprachgeschichte*, Heidelberg 1918, 26. § ve *Das negative Verbum der Türksprachen*, Berlin 1923, 9. § 2 krş). Bağlayıcı ünlü *-u-*'nun yuvarlaklığı için 1. *hanum* bk.

9. *kılam* “kılayım, edeyim”. *-a* için 2. *gelgey* bk.

9. *sinüñ* “senin”. *sen* çekiminde kök ünlüsünün değişmesi ve *-ü-*'nün yuvarlaklığı için ŞH: O I 5. bk.

9. *bile* “ile”. Eski Anadolu türkçesinde *ile* yanında oldukça çok görülür: *birle* QJ 29. §, AH 296, VN 7/1: 48, EN 9. Tanzimat edebiyatında: MFZ 74: 31 Başka eski Anadolu türkçesi metinlerinde *bile* SV I 30, YZ 98: 2, AH 320, AO 151, VN 4: 77, F 157, ŞD 135, EN; KO 141: 18 Anadolu Ağızlarında: Caf. IV 266, V 369. Metnimizde *ile*: 3, 5.

9. *yargu* “dava”. Eski Anadolu türkçesinde görülen bir sözdür: CR VI 5, AO 178, SN 336: 1. Anadolu ağızlarında: *yargı* “adalet” SDD. Şairimiz zülfünün çokluğu yüzünden birliğe erişmekte uğradığı güçlük dolayısıyla Moğol gencinden davacıdır.

5. Metindeki şekiller

- a-, -e- : isimden fiil: *göz-e-t* 6
güç-e-kle- 1, *Yar-a-tgan* 9.
- a-, -e- : verme: *ışkuñ-a* 4, *özüm-e* 1.
- a-, -e- : dilek-gelecek : *dur-a-m* 9,
kıl-a-m 9, *yol-a* 7.
- a-, -e- : zarf-fiil: *bil-e* 9, *il-e* 3, 5.
- an-, -en- : isimden isim: *oğl-an* 5.
- aña* : *ol* zamirinin vermesi: 8.
- ar-, -er- : fiilden fiil: yaptırma:
çap-ar- 5.
- ar-, -er- : isimden fiil: *toz-ar-* 5.
- ar-, -er- : geniş zaman (fiilden isim:
isim-fiil): *dut-ar-dı* 6.
- ça-, -çe- : eşitlik: *mun-ça* 1, 4,
ögi-çe-k 7, *sağ-ça* 4.
- çı-, -çi- : isimden isim: *ayahçı* 2.
- d- : geçmiş zaman: *dutar-d-ı* 6,
geyür-d-i 6, *çapar-d-ı* 5, *içür-d-i*
3, *minür-d-i* 6, *toyla-d-ı* 3, *tozar-*
d-ı 5, *yédür-d-i* 3.
- da-, -de- : bulunma: *arashāt-da* 9,
başın-da 6, *hayātın-da* 9, *huzū-*
rın-da 9, *ışkın-da* 2, *saz-da-ğı* 7,
semā'ın-da 8, *şölenin-de* 3, *uçın-*
da 8.
- dan-, -den- : ayrılma: *tozın-dan* 5,
yaşam-dan 7.
- dur-, -dür- : fiilden fiil: yaptırma:
yé-dür- 3, *yut-dur* 1.
- dur-, -dür- : 3. teklik bildirici:
hâcet-dür 8, *pürgün-dur* 4.
- ğan-, -gen- : fiilden isim: *Yarat-*
gan 9.
- ğay-, -gey- : gereklilik-gelecek :
bér-gey 2, *dé-gey* 7, *gel-gey* 2,
yığ-la-ğay 7.
- ğv-, -gi- : içinde-yanında bulunma:
sazda-ğı 7.
- gül-, -gil- : 2. teklik emir: *bar-ğül* 4.
- ğu-, -gü- : fiilden isim: *bular-ğu* 1,
çal-ğu 8, *kar-ğu* 7, *kay-ğu* 3,
kır-ğu 6, *yar-ğu* 9.
- ı-, -i- : bağlayıcı ünlü (-u-, -ü-
krş.): *kar(-ı)-şu* 5.
- ı-, -i- : 3. iyelik: *at-ı* 5, *baş-ı-n-da*
6, *börk-i* 6, *göñl-i* 8, *hayāt-ı-nda*
9, *huzūr-ı-nda* 9, *ışk-ı-nda* 2,
semā'-ı-nda 8, *şölen-i-nde* 3, *toz-ı-*
n-dan 5, *uç-ı-nda* 8, *vasf-ı-n* 7.
- ı-, -i- : geçmiş zamanda 3. teklik:
çapard-ı 5, *dutard-ı* 6, *geyürd-i* 6,
içürd-i 3, *minürd-i* 6, *toylad-ı* 3,
tozard-ı 5, *yédürd-i* 3.
- ıcağ-, -içek- : zarf-fiil (-ça-, -çe ve
-k-, -k krş.): *ög-içek* 7.
- k-, -k- : fiilden isim: *böyü-k* 7,
güçe-k-le- 1, *yavla-k* 3.
- k-, -k- : herkitme: *ögiçe-k* 7.
- l- : fiilden isim: *göñü-l* (?) 8, *göze-l*
6, *oğ-l-an* 5.
- la-, -le- : isimden fiil: *güçek-le-* 1,
toy-la- 3, *yav-la-k* 3, *yığ-la-* 7.
- lar-, -ler- : çokluk: *ayahçı-lar* 2,
kan-lar 3, *kır-lar* 7, *yamütün-lar*
9.
- lu-, -lü- : isimden isim: *deñ-lü* 7,
dür-lü 6, *samūr-lu* 6.
- m- : 1. teklik iyelik: *hanu-m* 1, 2,
özü-m-e 1, *Yaratganu-m* 9, *yaşu-*
m-dan 7.
- m- : dilek-gelecek zamanda 1.
teklik: *dura-m* 9, *kıl-a-m* 9.

maña : *men*'in vermesi: 2, 5.

mini : *ben*'in yüklemesi: 3.

-n-: zamir ünsüzü (3. iyelikten sonra ve çekimden önce): *başı-n-da* 6, *hayâtı-n-da* 9, *huzûrı-n-da* 9, *ışkı-n-da* 2, *mu-n-ça* 1, 4, *semâ-ı-n-da* 8, *şöleni-n-de* 3, *tozu-n-dan* 5, *uçı-n-da* 8.

-n: 3. iyelikten sonra yükleme: *vasfı-n* 7.

-ni, *-ni*: yükleme: *ağlas-nı* 6, *sağ-rak-nı* 2.

-nuñ, *-nüñ*: ilgi: *Hamza-nuñ* 8.

-ñ: 2. teklik iyelik: *hicr-ü-ñ* 3, *ışk-ü-ñ* 3, 4, *saçu-ñ* 8, *zülfü-ñ* 8.

-p: zarf-fiil: *güçekle-p* 2.

-r-: fiilden fiil: yaptırma: *bula-r-ğu* 1.

-r: geniş zaman (fiilden isim: isim-fiil): *çırğa-r* 2.

-sa, *-se*: gerçeksizlik: *bol-sa* 2.

sinüñ: *sen*'in ilgisi: 8, 9.

-ş-: fiilden fiil: karşılıklık: *kar-ş-u* 5.

-t-: fiilden fiil: *Yara-t-ğan* 9.

-u-, *-ü-*: bağlayıcı ünlü (*-ı-*, *-i-* krş.): *göñ(-ü)-l* (?) 8, *han-u-m* 1, 2, *hicr-ü-ñ* 3, *ışk-u-ñ* 3, 4, *öz-ü-me* 1, *saçu-ñ* 8, *Yaratğan-u-m* 9, *yaş-u-mdan* 7, *zülfü-ñ* 8.

-ğu, *-ü*: zarf-fiil: *da-u* 2, *karş-u* 5.

-ur-, *-ür-*: fiilden fiil: yaptırma *iç-ür-* 3.

-ur, *-ür*: geniş zaman (fiilden isim: isim-fiil): *gey-ür-di* 6, *min-ür-di* 6, *ur-ur* 8, *yutdur-ur* 1.

Terimler ve ingilizce karşılıkları

ad: substantive.

açık: open.

alâmet: sign.

ayırılma (hali): ablative.

bağlayıcı: connecting.

berkitme: intensity.

bildirici: predicate.

bulunma (hali): locative.

çekimli fiil: verbum finitum.

çevri yazı: transcription.

çokluk: plural.

dağmık: sporadic.

dilek: optative.

dönüşlülük: reflexive.

düşmek: disappearance.

düz: unrounded.

edat: particle.

ek: suffix, affix.

emir: imperative.

eşitlik: equative.

fiil: verb.

geçmiş zaman: preterite.

gelecek zaman: future.

geniş: wide.

geniş zaman: aorist.

geniz sesi: nasal.

gerçeksizlik: unreal.

içinde-yanında bulunma (hali):
inessive-adessive.

ilgi (hali): genitive.

ince: palatal.

isim: noun.

isim-fiil: participle.

işi gören: nomen actoris.

iyelik: possessive.

kahın: velar.

karşılıklılık: reciprocal.	vasıflama: qualificative.
katma: prothesis.	vasitasız tamamlayıcı: direct object.
kişi: person.	verme (hali) :dative.
kök: root.	vurgu: accent.
sert: unvoiced.	yaptırma: causative.
sıfat: adjective.	yardımcı: auxiliary.
söz: word.	yumuşak: voiced.
şekil: morpheme.	yuvarlak: rounded.
teklik: singular.	yükleme (hali): accusative.
ünlü: vowel.	zamir: pronoun.
ünsüz: consonant.	zarf-fiil: gerundive.

Kısaltmalar

- AA : C. Brockelmann, *Altosmanische Studien. I. Die Sprache 'Aşyqpāşās und Aḥmedīs* : ZDMG LXXIII (1919), 1—29.
- ADD : H. Zübeyir - İ. Refet, *Ana dilden derlemeler. I*, Ankara 1932 ve Koşay - O. Aydın, *Ana dilden derlemeler. II*, Ankara 1952.
- AH : *Dastan-ı Ahmet Harami* (XIV. yüzyıla ait bir Anadolu metni), T. Onay yayınlaması, İstanbul 1946.
- AO : H. Vámbéry, *Altosmanische Sprachstudien*, Leipzig 1901.
- AP : H. J. Kissling, *Die Sprache des 'Aşikpaşazāde*, Breslau 1936.
- BH : S. Buluç, *Eski bir Türk dili yadigârı, Behcetü' l-ḥadā'ik fī mev'izetih-ḥalā'ik* : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, VI (1955), 119—131.
- BK : *Burhan-ı Katı tercümesi*, İstanbul 1251/1835.
- CR : M. Mansuroğlu, *Calāladdīn Rūmī's türkische Verse* : UAJb. XXIV (1952), 106—115 ve *Mevlâna Celâleddin Rumî'de türkçe beyit ve ibareler* : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 1954, 207—220.
- Caf. : A. Caferoğlu, *Anadolu dialektolojisi üzerine malzeme. I*, İstanbul 1941; *II*, İstanbul 1941; *Güney-doğu illerimiz ağızlarından toplamalar IV*, İstanbul 1945; *Kuzey-doğu illerimiz ağızlarından toplamalar V*, İstanbul 1946; *Orta Anadolu ağızlarından derlemeler*, İstanbul 1948; *Anadolu illeri ağızlarından derlemeler IX*, İstanbul 1951.

- Ç : M. Mansuroğlu, *Ahmed Fakih, Çarhname*, İstanbul 1951.
- D : M. Mansuroğlu, *Dehhanî ve manzumeleri*, İstanbul 1947.
- DE : *Düsturname-i Enverî*, Mükrimin Halil yayınlaması, İstanbul 1928.
- DK : *Il "Kitâb-i Dede Qorqut"*, E. Rossi yayınlama ve işlemesi, Città del Vaticano 1952.
- EN : Atsız, *XVI. asır şairlerinden Edirneli Nazmî'nin eseri ve bu eserin Türk dili ve kültürü bakımından ehemmiyeti*, İstanbul 1934.
- F : J. Németh, *Das Ferah-nâme des Ibn Hatîb. Ein osmanisches Gedicht aus dem XV. Jahrhundert: Le Monde Oriental XIII (1919), 145 — 184.*
- FS : *Ferhengname-i Sadî, yahut muhtasar Bostan tercümesi*, Velet Çelebi ve Kilisli Rifat Bilge yayınlaması, İstanbul 1342/1923.
- Houts. : M. Th. Houtsma, *Ein türkisch-arabisches Glossar*, Leiden 1894.
- İH : V. İzbudak, *El-İdrâk haşiyesi*, İstanbul 1936.
- K : *Kamus tercümesi*, Asım, İstanbul 1268—1272, 1851—1855.
- KB : *Kadı Burhanettin Divanı I*, İstanbul 1944.
- KD : A. Zajaczkowski, *Studja nad jezykiem staroosmaskim I. Wybrane ustepy z anatolijskotureckiego prezekladu Kalila i Dimni*, Krakowie 1934.
- KO : S. N. Ergun, *Karaca Oğlan*, İstanbul 1933.
- KW : K. Grönbech, *Komanisches Wörterbuch*, Kopenhagen 1942.
- MFZ : Ö. F. Akın, *Abdülhak Hâmid'in "Merkad-i Fatihî ziyaret" manzumesi ve içindeki görüşler: Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, VII (1956), 61—104.*
- MK : B. Atalay, *Divanü lûgat-it-Türk dizini*, Ankara 1943.
- MU : Bergamalı Kadri, *Müeyyiret-ül-ulûm*, B. Atalay yayınlaması, İstanbul 1946.
- PK : A. Zajaczkowski, *Studia nad jezykiem staroosmanskim II. Wybrana rozdzialy z anatolijskotureckiego prezekladu Koranu*, Krakow 1937.
- QJ : C. Brockelmann, *'Alî's Qişsa'i Jūsuf, der älteste Vorläufer der osmanischen Literatur*, Berlin 1917.
- QV : H. W. Duda, *Die Sprache der Qyrq Vezir-Erzählungen*, Leipzig 1930.

- SB : Süleyman Buharî, *Lûgat-i Çağatay ve türkî-i osmanî*, İstanbul 1298/1882.
- SDD : *Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi* I, İstanbul 1939, II, İstanbul 1941, III, İstanbul 1947.
- SDD IV : *Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi* IV. Ulama, İstanbul 1951.
- SN : *Suheil und Nevbehâr*, J. H. Mordtmann yayınlaması, Hannover 1925.
- ST : C. Brockelmann, *Ein neues südtürkisches Sprachdenkmal: Islamica IV* (1930), 170 — 182.
- SV : M. Mansuroğlu, *Sultan Veled'in türkçe manzumesleri*, İstanbul 1957.
- ŞH: O : M. Mansuroğlu, *Şeyyad Hamza'nın beş yeni manzumesi*: Oriens X da çıkacak.
- TL : H. K. Kadri, *Türk lûgati*, İstanbul 1927—1945.
- TS : *Türkçe sözlük*, Ankara 1955.
- VN : Süleyman Çelebi, *Vesiletü 'n-necat*, A. Ateş yayınlama ve işlemesi, Ankara 1954.
- YZ : Şeyyad Hamza, *Yusuf ve Zeliha*, D. Dilçin yayınlaması, İstanbul 1946.